

جایگاه محیط زیست در دستورات اسلامی:

محیط زیست به طبیعت ماحول ما خطاب می‌گردد، که به شکل قطع ناپذیر آن با ما و حیات ما روی کره خاکی ارتباط دارد. حفظ آن مسئولیت اساسی ما برای خود ما و نسل بعدی ما است. در جامعه که ما زندگی می‌کنیم، دین و دستورات آن بخش عمده و اساسی زندگی هموطنان ما را ساخته است و بهتر از دیگر عوامل، در بیداری اذهان جامعه می‌تواند رول داشته باشد. لذا پرداختن به این موضوع در جامعه ما، که از لحاظ نفوس نیز رو به رشد است و از لحاظ صنعت نیز از جمله کشورهای رو به انکشاف شمرده می‌شود، بسیار اساسی بوده و موثر واقع می‌گردد. راهکارهای اسلام به جامعه اسلامی خلاصه نگردیده، بلکه راه‌های عمده و کارا به تمام بشر در خود دارد؛ که جوامع بشری با پرداختن بدان و تربیه باشندگان خود با روحیه ارائه شده توسط شرع الله، می‌توانند از معضل کنونی که دامن‌گیر ما شده موفقانه خارج شوند. (ان شاءالله)

درین مقاله نیز، به موضوعات اساسی در بحث اسلام و محیط زیست اشاره می‌کنیم و به بحث مفصل و در عین حال مفید می‌پردازیم. (ان شاءالله)

این مقاله روی موضوعات ذیل بحث میکند:

۱. نظم دقیق الله متعال در خلقت
۲. آلودگی محیط زیست و راه‌های مبارزه با آن در شرع رب العالمین
۳. آلودگی هوا
۴. آلودگی آب
۵. حمایت حیوانات و گیاهان

۱. نظم دقیق الله متعال در خلقت:

تمام خلقت الله متعال به شکل عام و خلقت انسان و طبیعت ماحول آن به شکل خاص، در یک کمال و نظم دقیق قرار دارد. چنانکه نه کمی و کاستی در خلقت رب العالمین دیده میشود و نه هیچ صاحب عقل سلیم ازین نظم مستحکم، انکار نموده می‌تواند.

الله متعال در گوشه‌های بسیاری از کلام خود، از وجود این نظم در خلقت تذکر داده است:

چنانکه در سوره قمر آیت ۴۹ می‌فرماید:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

ترجمه: «هر آینه ما هر چیز را بع اندازه آفریده‌ایم»

و در سوره فرقان آیت ۲ نیز می‌فرماید:

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا (۲)

ترجمه: «و همه چیز را آفریده است و آن‌گاه چنان که در خور آن بوده، آنها را به اندازه مقدر کرده است»

در نتیجه گفته می‌توانیم که این آیات، به حیث نشانه‌ی رب العرش به دو هدف سترگ ذیل اشاره نموده است:

- بشر به وجود خالق برای این خلقت دقیق پی ببرند.
- بشر از ارزش والای این خلقت آگاه شده، در راستای حفظ آن کوشا باشند.

پس اگر بشر به ارزش خلقت آگاه شد، و حفظ این امانت را مسئولیت خود دانست، هرگز به ضایع کردن این امانت نمی‌پردازد.

۲. آلودگی محیط زیست و راه‌های مبارزه با آن در شرع رب العالمین:
الله متعال در کلامش، دلیل این حالت ناهنجار در طبیعت را فساد اهل زمین قلمداد کرده و می‌فرماید:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

ترجمه: به سبب کارهای که مردم انجام داده اند، فساد در خشکی و دریا آشکار شده است، تا (خداوند) جزای بعضی از آنچه را که انجام داده اند، به آنان بچشاند، باشد که آنان (به سوی حق) باز گردند. (سوره روم: ۴۱)

این انسان‌ها برای منافع‌شان، به تغیر اصل خلقت الله پرداختند. چنانکه الله متعال در سوره نساء آیت ۱۱۹ می‌فرماید:

فَلْيَعْبُرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ

ترجمه: پس آنان آفرینش الله را تغیر می‌دهند.

ولی الله متعال در کلامش تنها به عوامل این فساد اشاره نکرده، بلکه راه حل‌های نیز برای رهنمایی بشر وضع نموده است.

اسلام به شکل عام، برای حل مشکلات محیط زیستی بجای وضع قوانینی که به مرور زمان و تغیر و تحولات جامعه بشری فرسوده شوند؛ فرهنگ سازی نموده و با انگیزه آفرینی در افراد، آنها را بسوی وضع قوانین و راهکارهای سازنده در پرتو تعالیم پر فروغ قرآنی و آموزه‌های برگرفته از وحی الهی در گفتار و کردار رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سوق میدهد.

و به شکل خاص در هر موضوع؛ از قبیل نگهداری آب، غرس نهال، جلوگیری از آلودگی غذا، جلوگیری از آلودگی صوتی و بصری، حمایت حیوانات و گیاهان و... تعالیم با ارزش و کارا برای پیروان خود دارد. ولی از جای که مقاله مجال پرداختن به همه انواع آن را نمی‌دهد؛ لذا در قسمت بعدی ان شاء الله، به سه موضوع مهم و در عین حال حیاتی محیط زیستی امروزی که همانا آلودگی هوا، آلودگی آب و حفظ حیوانات و گیاهان است می‌پردازیم.

۳. آلودگی هوا:

هوا ملک شخصی هیچ انسان در زمین نیست و تمام انسان ها به شکل عام در آن سهیم هستند. هرگونه فعالیت که باعث ضیاع این امانت الهی گردیده و باعث تلف شدن این حق از دگران گردد، فساد تلقی می‌گردد.

الله متعال از آنها به اسم مفسدین یاد کرده و عقوبت سخت را برای شان مقرر نموده است:

وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ [بقره: ۲۱۱]
و کسی که نعمت الله را پس از آنکه برایش آمد دگرگون کند (عذاب سختی خواهد داشت) همانا الله سخت‌کیفر است.

عدم شکرگزاری الله متعال به خاطر نعمت‌هایش و به کار نبردن این نعمت‌ها در طاعت او تعالی، آنها را در معرض زوال و نابودی قرار می‌دهد و باعث تبدیل آن به مصیبت بر صاحب نعمت می‌شود. حالا چه این ناسپاسی و تخریب و تبدیل نعمت‌های الله متعال به شکل فردی باشد یا جمعی، نتیجه همین مصیبت است که فعلا دامن‌گیر بشر گردیده است و هیچ راه ندارد جز برگشت به اصل، که همانا جبران این فساد است که انجام دادیم.

اسلام برای رفع آلودگی هوا و حفظ محیط زیست به اندازه ارزش قایل شده و بدان تشویق نموده است، که مسلمان‌ها را امر نموده ولو در هنگام قیام قیامت هم یک نهال در دست داشته باشند پس به غرس آن پردازند. چنانکه در حدیث شریف تذکر شده است:

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم می‌فرمایند: «إِذَا قَامَتِ السَّاعَةُ وَبَيَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فَإِنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَغْرَسَهَا قَبْلَ قِيَامِ السَّاعَةِ فَلْيَفْعَلْ وَأَجْرُهُ عِنْدَ اللَّهِ الْعَظِيمِ» (رواه امام احمد)

ترجمه: «اگر قیامت برپا شد و در دست کسی از شما نهالی بود، و اگر میتوانست آنرا قبل از برپایی قیامت بکارد، حتما این کار را انجام دهد، و اجر و پاداش او با پروردگار بزرگ خواهد بود» (امام احمد این حدیث را روایت نموده)

از جایکه هوا ملک عمومی همه ما است، پس مسلمان واقعی کسی است که به هر طریق از ضرر رساندن به ملک عمومی دگر مسلمان‌ها بپرهیزد. چنانکه در حدیث شریف آمده است:

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم می‌فرمایند: «المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده»

ترجمه: «مسلمان کسی است که سایر مسلمانان از دست و زبان او در امان باشند»

۴. آلودگی آب:

الله متعال آب را مصدر و مایه حیات معرفی نموده است:

«وجعلنا من الماء كل شيء حيّ» [الأنبياء: ۳۰]
ترجمه: «و هر چیز زنده ای را از آب آفریده‌ایم»

الله متعال تصرف در این نعمت بزرگش را، چه اندک و به اندازه کثیف ساختن یک ظرف آب باشد یا بزرگ مانند کثیف ساختن و اسراف آب دریا ها، گناه قلمداد نموده و در موارد بسیار زیاد از آن نهی نموده است.

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «اتقوا الملاعن الثلاثَةَ: البراز في الموارد، وقارعة الطرق والظل» (روایت ابوداود)

از سه موردی که باعث جلب لعن و نفرین برای فرد میشوند دوری کنید: «ادرار در آب، و یا سر راهای عمومی، و در سایه».

و هم چنان می‌فرمایند: «لا يبولن أحدكم الماء الدائم»
(متفق علیه)
ترجمه: «هیچ فردی حق ندارد در آب ایستاده ادرار کند»

و همچنین آمد که «نهی أن يشرب من فم السقاء لأن ذلك يئتنه»
ترجمه: «از نوشیدن از دهانه کوزه آب منع فرمودند چرا که آن باعث فاسد شدن تمام آب میشود».

الله متعال نه تنها از کثیف ساختن، بلکه از ضیاع و تبذیر بی مورد نعمت هایش نیز بنده گان خود را نهی نموده است. چنانکه در سوره اسراء آیت ۲۷ آمده است:

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا [اسراء: ۲۷]

ترجمه: «به راستی که تبذیرکنندگان؛ برادران شیاطین هستند، و شیطان نسبت به پروردگارش بسیار ناسپاس است».

۵. حمایت حیوانات و گیاهان:

حیوانات و گیاهان بخش عمده از ایکوسیستم ما را میسازد. این مخلوقات الله متعال بیشتر از همه اعضای ایکوسیستم در برقراری عناصر عمده حیات بشر برای بقای بشر از طرف الله متعال مؤظف شده اند.

چنانکه الله متعال در سوره نحل آیت ۵ می‌فرماید:

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ [نحل: ۵]

ترجمه: «و چهارپایان را برای شما آفرید، که در آن‌ها پوشش (گرم) و منافع (دیگری) است، و از (گوشت، برخی) آن‌ها می‌خورید».

رسول الله صلی الله علیه وسلم نیز از ضرر رساندن به این موجودات شدیداً نهی نموده و کسانی را که به این موجودات ضرر می‌رسانند و باعث فساد می‌شوند محروم از رحمت الله دانسته است:

إن رسول الله لعن من اتخذ شيئاً فيه الروح غرضاً (متفق علیه)

ترجمه: «رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لعنت و نفرین کرده اند افرادی که موجود زنده ای را هدف تیر اندازی قرار دهد».

رسول الله صلی الله علیه وسلم در راه الاغی را دیدند که صورتش را داغ کرده اند. عصبانی شده فرمودند: «لعن الله الذی وسمه» (روایت مسلم) «خداوند نفرین کند کس را که این زبان بسته را داغ کرده است».

و الله متعال در مورد خلقت گیاهان می فرماید:

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (۲۶)
سپس زمین را به نیکی شگافتیم.

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (۲۷)
آنگاه در آن دانه (های فراوان) رویاندیم.

وَعِنَبًا وَقَضْبًا (۲۸)
وانگور و سبزی (بسیار).

وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (۲۹)
و زیتون و نخل.

وَحَدَائِقَ غُلْبًا (۳۰)
وباغ‌هایی (ابنوه و) پردرخت.

وَأَنْجُوتًا وَأَبًا (۳۱)
(انواع) میوه و علوفه (پدید آوردیم).

مَنْعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَمِكُمْ (۳۲)
(همه اینها) برای بهره‌گیری شما و چهار یایانتان است.

و الله متعال به واسطهء پیامبرش، هر کوشش کننده در راه محافظت از گیاهان را چنین پاداش داده و به شتافتن بیشتر در این راه تشویق می نماید:

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمودند: «ما من مسلم یغرس غرسا أو یزرع زراعا فیأکل منه طیر أو إنسان أو بهیمة إلا کان له به صدقة» (روایت مسلم).
ترجمه: «هر مسلمانی که نهال و درخت بنشانند و یا گیاهانی را کماشت کند، و پرندگان یا انسان یا حیوانی از آن بخورد (در مقابل هر آنچه خوردند) برای او صدقه (اجر و پاداش) است».

و هم چنان رسول الله صلی الله علیه وسلم به هفت مورد اشاره میکنند که اجر آن بعد از مرگ شخص برای او میرسد، که البته ۳ مورد ازین ۷ مورد مربوط به محیط زیست سالم میگردد. ایشان میفرمایند:

«سبع یجری للعبد أجرهن وهو فی قبره بعد موته: من علم علما، أو أجرى نهرا، أو حفر بئرا، أو غرس نخلا، أو بنى مسجدا، أو ورث مصحفا، أو ترک و َّالدا یستغفر له بعد موته» (روایت امام بیهقی و آلبانی آن را حسن خوانده است).

«هفت موردند که حتی پس از وفات شخص او را در قبرش همراهی میکنند و پاداش آنها همچنان پس از مرگ او جریان دارد:

- 1- کسی که به دیگران علم و دانشی بیاموزد. (فرهنگ سازی و بالا بردن سطح آگاهی های جامعه).
- 2- یا رود خانهای جاری کند. (تأمین آب نیاز مردم برای کشت و کار و شست و شو).
- 3- یا چاهی حفر کند. (تأمین آب آشامیدنی مردم).
- 4- یا نخلی - درختی - بکارد. (خدمت به محیط زیست و نیازهای غذایی جامعه).
- 5- یا مسجدی بسازد. (رسیدگی به تزکیه و تربیت افراد و مرکز تجمع مؤمنان و آشنایی آنها و برقراری روابط اجتماعی و ایمانی).
- 6- یا مصحف و قرآنی به میراث گذارد. (تشویق به رساندن کتاب و برپایی کتابخانه های عمومی و تأمین کتابهای اسلامی و قرآن برای جامعه).
- 7- یا فرزند نیک و صالحی پس از خود گذاشت تا برای او پس از مرگش دعا کند. (تربیت فرزندان و نسل های آتی جامعه).

و هم چنان رسول الله صلی الله علیه وسلم به زرع زمین ها امر نموده است و حتی فرمودند که اگر خود شخص توان آن را ندارد پس به برادر خود بسپارد، که از یک سو این امر ایشان جنبه اقتصادی دارد و از دید دیگر امر به زنده نگهداشتن طبیعت است.

ایشان می فرمایند: «من کانت له أرض فليزرعها أو ليمنحها أخاه...»
(به روایت امام احمد و نسائی و ابن ماجه)
ترجمه: «کسی که زمین دارد یا آن را کاشت کند یا به برادرش ببخشد (تا آن را آباد کرده و از آن استفاده ببرد) ...».

در ختم این مقاله، می‌خواهم یاد آور شوم که باید الله را برای این که نعمت عظیم داشتن دین که از امور بزرگ امت تا امور کوچک آن را بی راهکار نه گذاشته است نصیب ما گردانیده، سپاس گذار باشیم.

می‌خواهم مقاله خود را با این شعر از سعدی خاتمه ببخشم:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک درکارند
تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری
همه از بهر تو سر گشته و فرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

ماخذ:

- قرآن کریم
- صحیح بخاری، حافظ ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری
- صحیح مسلم، مسلم بن حجاج نیشابوری
- صحیح سنن ابن ماجه، ابو عبدالله محمد ربیع قزوینی
- سنن البیهقی، ابوبکر بیهقی
- مسند امام احمد، ابو عبدالله احمد ابن محمد ابن حنبل
- اسلام و محیط زیست، د. نورمحمد امرا